

Házak, utcák, szomszédságok, örökségek a 17. századi Székelyudvarhelyen és határában

Székelyudvarhelyen az utóbbi évek infrastrukturális beruházásai vagy a nagyszabású felújítási, restaurálási munkálatok részeként kisebb-nagyobb régészeti mentőátásatásokra került sor 2006 és 2013 között. A Haáz Rezső Múzeum szakemberei, Nyárádi Zsolt régész és Sófalvi András régész-történész által vezetett, néha „a legapróbb részletekig kiterjedő” ásatások nagy mennyiségű leletanyagot hoztak felszínre, jelentős mértékben gyarapítva a múzeum régészeti gyűjteményét. A leletanyag feldolgozása, értékelése során a szakemberek sikeresen tovább színesítették, „jól dokumentált alapokra” helyezték a város településtörténetének egyes korszakairól, nevezetes műemlékeinek múltjáról alkotott képet.¹

A város egykori életének, fejlődésének feltárása során fontos (a régészeti ásatások eredményeit kiegészítendő) a levéltári bűvárkodás, a még közzé nem tett írott források tematikus átvizsgálása is, hiszen sok olyan információ lappang még, amelyek segítségével tudásunk a várostörténet terén jelentősen bővíthet. Ezen írott források közé tartoznak az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek, amelyek „fölbecsülhetetlen mennyiségű és értékű adatkincset” (hely- és régiótörténeti, gazdaság-, művelődés- és egyháztörténeti adalékokat stb.) tartalmaznak nem csupán

Udvarhelyszék területére, hanem ezen belül Székelyudvarhely városra vonatkozóan is.² Többek közt megsejthetjük belőlük, hogy kik lakhatták azokat a 17. századi házakat, vagy kik lehettek a tulajdonosaik azoknak a tárgyakkal (pl. pénzérmék, kályhacsempe és cserépedény töredékek, csonteszközök stb.), amelyek a régészek ásói nyomán a lakóházmaradványokból a Márton Áron téren a felszínre kerültek. Továbbá pontos információkat nyerhetünk az utcák, épületek elhelyezkedéséről, a házak, gazdasági épületek anyagáról, szerkezetéről, a város határában fekvő kertekről, szántókról, szénafüvekről stb.

A törvénykezési vagy bíraskodási jegyzőkönyvek egy része napvilágot látott a Székely Oklevéltár új sorozatának első három kötetében.³ A kiadatlan forrásanyagot a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatalában őrzik.⁴ Ezek digitalizált másolatának tanulmányozását és az adatok csoportosítását a címben megadott témakör szerint 2012-ben kezdte el a sorok írója, elsősorban a jegyzőkönyvek eddig kiadatlan 100 évnyi (1600–1700 közötti) iratanyagát nézve át. Az alábbiakban a város történeti településszerkezetére, határára vonatkozó „adatbázis” első részét tesszük közzé, amelyet az 1601 és 1614 között keletkezett iratokból gyűjtöttünk ki. A törvénykezési jegyzőkönyvekből kiemelt szövegrészek gondozásakor a helyesírás mai szabályait igyekeztünk érvényesíteni, figyelve ugyanakkor a nyelvezet sajátosságaira is.

Mihály János

Adattár (1. rész)

1604

Lukács deák, udvarhelyi: „Tilalmat tettem az I.⁵ [Basa Andrásné Anna] ellen az elmúlt 1603. esztendőben, nagykarácsony nap tájban. Ezzel adom okát tilalmamnak, hogy ezen Udvarhely városában, az Drabant ut-

ca nevű utcában volt ezen udvarhelyi Bertalan Jánosnak egy darab öröksége, melynek vicinussa [szomszédja] egyik felől ugyan az magam öröksége, más felől az ország uta, mely örökséget az alperes tutorságra [gyám-ságra] kezéhez vett volt, s az alatt bírta.”⁶

1605

Almási Márton András: „Tilalmat tettem az alperes [Cikmántori András] ellen ez jelen való 1605. esztendőben, Kisasszony nap tájban, tiltottam ki ős-től és atyámtól maradt örökségből úgy, hogy azon ne építsen, mely hely vagy on itt, Udvarhely városban és székben, vicinussa egy[ik] felől a Szent Imre utca felől való patak és arra menő utca és az rendbe való házak, más felől az Szent Miklós egyházhoz való fel menő utca.”⁷

Udvarhely városi Szabó Jánosné Dorottya: „Azért hittam törvényhez az alperest [udvarhelyi Borbély Pétert], hogy a jelen való 1605. esztendőben, Szent Miklós püspök napján az Borbély Gáspár házánál létemben engemet az alperes éktelen módon szida, rútolta [...]”⁸

1606

Nagy Bálint, udvarhelyi: „[...] volt énnekem egy földem Nagy völgy nevű helyben, melynek vicinussa egy felől Nyíró András földje, más felől Drága Máté földje, melyet most Basa Andrásné bír.”⁹

Bágyi Zólya Lukács: „[...] Dóka Orsolya jöve Udvarhelyre, Szöcs Tamást szolgálá, Szöcs Tamás adá az vár malmabeli molnárnak, Bertalan-nak, attól való fia Kőműves Benedek, Benedek fia Szabó Péter.”¹⁰

Szász Szöcs Györgyné Katalin, ki most Rápolti Miklós felesége: „[...] egy szántóföldnek birodalma felől, mely vagy on Udvarhely határában, Hidegségben, melynek vicinussa alól Kósa György, fellel [felül] az I. [Szöcs Istvánné Sára asszony, ki most Nagy Bálintné] földje, mely földet Szöcs Mihály fia, Szöcs Tamás vetett volt az actrixnek [felperes nőnek] zálogba.”¹¹

Cikkünket a Márton Áron téren nemrég előkerült régészeti leletekkel illusztráltuk. A felvételeket Nyárádi Zsolt régész készítette.

1607

Kósa Anna asszony és Rácz Mihályné Kata asszony: „Tiltottuk volt ki az Udvarhely városában való házból, örökségből részünk szerint, mely háznak vicinussa egyik felől az Orbán János háza, más felől az Rácz Mihály háza, mely vagyon az Botos utcában, Udvarhelyszékben.”¹²

Néhai Istvánfi Antalné Erzsébet asszony: „Ezért híttam törvényhez a felül megírt alperest [Nagy Bálintot, udvarhelyit], hogy az én megholt urammal, Istvánfi Antallal zálogosítottam volt egy földet az megholt Szócs Mihály fiától, Tamástól, két forintba, mely föld ötet vérré illette az atyja után. Azt pedig, az én zálogos földemet, mint enyémet az én urammal együtt megszántattam és bevettem, mely föld vagyon Kuvar Kápolnája nevű helyen alól az Lokban, mely földnek egyik felől való vicinussa ezen udvarhelyi Istvánfi János földe, más felől Pálosi János deák földe, ezen Udvarhelyen lakó, mely megírt zálogos földemre az alperes ez elmúlt 1602. esztendőben, úgy mint Szent Jakab nap tájt [tájt] valamire való gondolatában az alperes potentia mediante [erőszakos módon] ráment az megírt zálogos földemre, és buzámot megarrattatta és elvitette.”¹³

1609

Kádár Bálintné Zsófia, segesvári: „Azért citáltam [idéztam] az It. [Ud-

varhely városi Kézdi Györgyöt és feleségét, Katát], hogy in anno praesenti [jelen való esztendőben], 1609. Szent Jakab nap tájott az alperes feleségével egyetemben úgy megverének, hogy vérembe kevervén hattak el; földre leverték vala, ugyan megnyomtak, úgy vertek az Szabó Ferenc házánál, egy versben az ereszben, az Piac szerben, mely háznak vicinussa egy felől Nagy János háza, más felől az Kükküllő felől fel jövő utca, más versben az Piacon, az ország után [útján], az Dékán Gergely házáig verének, ott esmét, hogy beszaladék, az Dékán Gergely házánál leontanak az földre, mely házak vicinussa az Szabó Mihályné háza, más felől az Szócs Pálé, mely nevezetes helyek mind Udvarhely városában és székbén vannak.”¹⁴

Bethlenfalvi Csiki Máténé Kata asszony: „Circa festum S. Martinii Episcopi [Szent Márton püspök napja tájában] tiltattam meg, hogy az én rám járandó örökségre ne építsen, mely örökség vagyon Udvarhely városában és székbén, az Lukács deák és Hajdú Istvánné, viszont az Basa Andrásné öröksége és az ország uta mellett.”¹⁵

Kósa Anna: „az Nyírő András uram házánál Udvarhely városában és székbén, mely ház vagyon az Piac szerben, egy felől vicinussa Halmágyi István, más felől Magyar János háza.”¹⁶

1611

Joannis Ajtai pastories ecclesiae [lelkipásztor] Bágyban: „Az factumot [erőszakot] pedig az hol cselekedtet én rajtam, nevezet szerint Botos ut-

cában, az Ferenc deák házánál lőtt, ki most petki schola [iskola] mester. Vicinussa pedig egyik felől Santa Tamás, másik felől Kósa Anna.”¹⁷

1613

Székelyudvarhely városában lakó Borbély István: „[...] jött házunkra itt, az megnevezett városban és székbén, az Botos utcában, mely háznak vicinussa egyik felől az Szabó Bálint háza, más felől az Kézdi András árvája, Barbara háza [...]”¹⁸

Bernát Péter, Székelyudvarhely városában lakó: „[...] mikor az én házammal az fenn megnevezett esztendőben menyegző lakodalom vala, és a lakodalom után, mikor az násznagyot, Nagy János nevűt, ezen Udvarhely városában és székbén lakót házához kísérték volna [...], mely ház Szócs József háza is, melynek vicinussa [...] az alperes háza, fellel [felül] az az örökség, melyben [...] Borbély Istvánné, mely helyben lakik [...]”¹⁹

„Vicinussi fellel [felül] Kalmár Mihály, alól Kocsis Péter Udvarhely városi emberek házok.”²⁰

1614

Nyírő András udvarhelyi: „Ez elmúlt 1613. esztendőben, úgy mint Szent Pál nap tájt az alperes [Szász Mihály, alias Mihály mester felesége, Erzsébet] házánál lévén, maga gondviseletlenségén vagy más okbul háza meggyulladt, mely ő házának tüze miatt az közelebb való szomszédságinak is házok meggyulladván, az tűz

*elébb-elébb menvén jött az én házamra, életemre, mely ő tüze miatt énnekem házam, csüireim, istállóim, elégtének minden épületeim [...]*²¹

Cikmántori András, Udvarhely városában lakó: „Mikor én megláttam az égést, mind az alperes [Szász Mihály, másképp Mihály mester felesége, Erzsébet] háza s mind a szomszédja háza, Veres Jánosé egyszersmind égének vala. Azt nem tudom, ha volt tüze vagy nem aznap az alperesnek. Hallottam egynéhány embernek panaszkodását a várban laktunkban, hogy intették volna arra, ne cserezne otthon, ő is cserezhetne a vár mellett, de nem fogadta.”²²

Orsolya asszony, ki ennek előtte udvarhelyi Németi István nemes ember felesége volt: „Az I. [Németi István] örökségének, házának egyik felől vicinussa ezen Udvarhely városában és székbén Bethlenfalvára menő ország uta. Betlenfalva vagy Udvarhely székbén. Más felől pedig Dóczi András relictiaja [özvegye].”²³

Nagy Mátyás, Udvarhely városi: „[...] mely örökség vagy ezen Udvarhely városában, az Piac szerben, melynek vicinussa egyik felől Szász Pálné és Horváth Miklós örökségek, ezen udvarhelyiek. Más felől az Küüllő felé menő utca [...]²⁴

Udvarhely városában lakó Érsekújvári János deákné Zsófia asszony: „[...] az elmúlt hosszú böjtben fogadtam meg az alperesnek urát, Tösér Mátét az fenn megírt 1614. esztendőben, mely Tösér Máté lakott az denotált [megírt] Márafalván, Udvarhelyszékben, hogy énnekem egy házat csináljon fából Udvarhelyt, én hozattam fából léczözéséig, és ahhoz zsendelyt eleget adjon, kivel teljességgel bezsendelyezze. Úgy vagy, hogy azon böjtbe, az nagyhétbe rá jött vala ötödmagával, felraká gerendázatig, úgy hagyá. Mind koszorútartó fája, szarufája honn volt, attól fogva minden hétfőn kértem, amikor találhatnám, hogy rá jöjjön, készítse meg, az zsendelyt is meg hozza. Az elmúlt úrnapi sokadalomkor azt mondta szegény, hogy felmegyen az havasra s megkészíti a zsendelyt, onnan megjő-

vén alá jő s megkészíti az házat. De az sem lelete, nagy káromra és fogyatkozásomra így marada félbe, melyet, ha ő fel nem fogadjon, mással is megcsináltattam volna. Alkolmunk [alkunk] vala tíz forintban és négy apró süvegben, öt forintot megadám, a süvegnek is kettejét megadám. Az szegődségben jelen vala azon máréfalvi, udvarhelyszéki Antal Miklós is, mellé is fogadta volt ötöt s többeket is a munkára, valamint a fizetés felől alkudtak, azt nem tudom én. Azonközben ugyan nem jöve az házcsinálni a sokadalom után is, hallám egykor, hogy Isten kivette ez világból.”²⁵

Csíki György, Udvarhely városában lakó: „[...] találtam meg egy örökségemet az alperes kezénél [Horvát Gergelynél], mely örökség énnekem édes atyámé, Nyirő Mátéé volt, cum suis pertinentis [minden hozzátartozójával] megkévánom magamnak az atyámtól maradt örökséget, akármi névvel neveztesse, mely peres örökség vagy ezen Udvarhely városában, a felül megírt székbén. Egyik felől való vicinussa az peres örökséginek az Basa Máté háza öröksége, más felől való vicinussa Bassa Péter háza és öröksége, harmadik felől való vicinussa az Zent Emre fele kimenő ország uta.”²⁶

Borbély Istvánné Kata asszony: „[...] úgymint ez mai nap ez város piacán, egy felől Székely István nemes ember házának és más felől az közönséges mézárszék szomszédsgában, Udvarhely székbén, hatalmasul rám támadván kurvának szida, arcul is vere, melyet nem cselekedhetett volna.”²⁷

Bécsi Márton, udvarhelyi: „Tilalmat tettem az I. [Barabás Mihály] ellen ez jelen való 1614. esztendőben, Szent György nap tájat. Tiltottam ki egy benn való ülés helyből, mely vagy Udvarhely székbén, Udvarhely városában. Vicinussa egy felől ugyan az I., más felől Fazakas Antal háza és öröksége. Tilalmamnak ezzel adom okát, hogy ez az megnevezett örökség az én atyámé, Bécsi Simoné volt.”²⁸

„Udvarhelyi Nagy Mátyás tilalmat tett volt ugyan Udvarhelyi Borbély

Péter ellen örökség dolgából, mely az ország uta mellett vagy, ahol az Küüllőre szoktak menni.”²⁹

1. A teljesség igénye nélkül: Körösfői Zsolt, Nyárádi Zsolt, Sófalvi András: *Bronzkori népek és vizigótok Székelyudvarhely határában*. Kiállítás- és szakkatalógus. Székelyudvarhely, 2010.; Nyárádi Zsolt: *Középkori falvak Székelyudvarhely árnyékában*. In: A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2009–1. Csíkszereda, 2009.; Uő: *Város a város alatt. Fejezetek Székelyudvarhely római kori történetéből*. Székelyudvarhely, 2011.; Uő: *A perished medieval settlement in Udvarhelyszék*. In: *Marisia. Studii și materiale arheologice*, XXXII. Târgu Mureș, 2012.; Sófalvi András: *Az udvarhelyi vár: a Székelytámadt vártól a Csonkavárig*. In: *Örökségünk*, V. (2011) 3. sz.; Uő: *A székelyudvarhelyi Jézus kápolna. A székelyföldi négykaréjos kápolnák kérdéséhez*. Székelyudvarhely, 2012.; Uő: *Székelyudvarhely – Székelytámadt vár (v. Csonkavár)*. In: *Casturum*, 2013. 1-2.

2. Lásd: Szabó T. *Attila erdélyi történelmi helynévgyűjtése 6. Udvarhelyszék*. Szabó T. Attila kéziratos gyűjtéséből közlése Hajdú Mihály és Bárh M. János. Budapest, 2005.; Tóth Levente: *Udvarhelyszéki schola-mesterek a XVII-XVIII. századi bíraskodási jegyzőkönyvekben*. In: *Areopolisz VI. Székelyudvarhely*, 2006. 6–23.

3. *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. I–III. Közlése Demény Lajos, Pataki József és Tüdös S. Kinga. Bukarest – Budapest, 1983–1994.

4. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Kolozsvár. Udvarhelyszék Levéltára. F 16 (a továbbiakban USzL). Törvénykezési jegyzőkönyvek. II.

5. inctus = vádlott, alperes

6. USzL. II/3. 135.

7. Uo. II/3. 1604. 133v.

8. Uo. II/3. 203.

9. Uo. II/3. 249.

10. Uo. II/3. 295.

11. Uo. II/3. 352.

12. Uo. II/4. 2.

13. Uo. II/4. 29.

14. Uo. II/4. 406.

15. Uo. II/4. 439.

16. Uo. II/4. 467v.

17. Uo. II/5. 1611. 1.

18. Uo. II/5. 1613. 1.

19. Uo. II/5. 23.

20. Uo.

21. Uo. II/6. 23.

22. Uo. II/6. 24.

23. Uo. II.6. 34.

24. Uo. II/6. 53.

25. Uo. II/6. 69.

26. Uo. II/6. 95.

27. Uo. II/6. 115.

28. Uo. II/6. 118.

29. Uo. II/6. 227v.

(folytatjuk)

